

Covid-19 Pandemisi Bağlamında Refah Devletini Yeniden Düşünmek

Rethinking the Welfare State in the Context of the Covid-19 Pandemic

Barış KANDEĞER

Asst. Prof., Yüzüncü Yıl University, Faculty
of Economics and Administrative Sciences,
Department of Public Administration
Dr. Öğretim Üyesi, Yüzüncü Yıl
Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Van/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-9996-3813 / Email:
bkandeger@yyu.edu.tr

Cüneyt TELSAÇ

Phd. Student, Yüzüncü Yıl
University, Institute of Social Sciences,
Department of Public Administration
Doktorant, Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu
Yönetimi Bölümü, Van/Türkiye
ORCID-ID: 0000-0002- 4133-4846 /
Email: cuneyttelsac@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Kandeğer, B. and Telsaç, C. (2023). Rethinking the Welfare State in the Context of the Covid-19 Pandemic. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 61, 297-316.

Kandeğer, B. ve Telsaç, C. (2023). Covid-19 Pandemisi Bağlamında Refah Devletini Yeniden Düşünmek. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 61, 297-316.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 5 July/Temmuz 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 17 August/Ağustos 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 September /Eylül 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: September/Eylül

Issue/Sayı: 61 **Pages/Sayfa:** 297-316

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Barış Kandeğer, Cüneyt Telsaç).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Tarihsel olarak birçok afetler ve felaketler yaşayan insanlık tarihi, 2019 yılında Wuhan'dan dünyaya yayılan Covid-19 olarak tanımlanan bir pandemi ile birlikte yaşamın rutininde yeniden ciddi problemler yaşamaya başlamıştır. Bu problemin temelini teşkil eden pandemi küresel bir sağlık krizine neden olurken, bu kriz küresel düzenin egemen düşüncesi ve hâkim paradigması olan neoliberal politikaların ve onun taşıyıcı araçlarının pandemiye karşı cevap üretmekten oldukça uzak olduğunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Covid-19 pandemisi, başta sağlık hizmetleri olmak üzere en temel kamusal hizmetlerin piyasalaştırılmasının devletleri ve toplumları ciddi anlamda etkileyen sonuçlar üretmesi, refah devleti anlayışına duyulan ihtiyacı yeniden gündeme taşımıştır. Bu çalışma; 1980'lerle birlikte neoliberal düşüncenin ve politikaların dominant hale geldiği, minimal devlet yaklaşımı üzerinden piyasayı egemen kıldığı bir küresel sistem içinde ortaya çıkan Covid-19 pandemisinin, toplumsal yaşam alanlarında yarattığı tahribat üzerinden refah devleti anlayışının yeniden bir ihtiyaç haline gelmesi gerektiği savı üzerine bir analiz denemesi yapmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda; neoliberal yaklaşımın kamusal hizmet ve kamu yararı gibi değerler üzerinden biçimlenen kamucu politikalar yerine serbest piyasa ve bireysel çıkarı önceleyen düşünce ve politikaları etkin kılarak “eşitsizlikler” yaratmasının toplumlar üzerinde ciddi olumsuz etkiler oluşturduğu üzerine bir yaklaşım benimsenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, refah devleti, neoliberalizm, kapitalizm, küreselleşme

Abstract

History of humanity, which has historically experienced many disasters and disasters, has started to experience serious problems in the routine of life, with a pandemic defined as Covid-19, which spread from Wuhan to the world in 2019. While the pandemic causes a global health crisis; it also revealed that the dominant thinking and paradigm of the global order, neoliberal policies and carrier vehicles are far from solving the pandemic. The Covid-19 epidemic, the marketization of the most basic public services, especially health services, and the fact that it has consequences that seriously affect states and societies have brought the need for the understanding of the welfare state back to the agenda. This study is based on the destruction of social living spaces during the Covid-19 pandemic, which emerged in a global system where neoliberal thought and policies became dominant in the 1980s and dominated the market through the minimal state approach; it aims to make an analysis attempt on the argument that the welfare state understanding should become a necessity again. With this context is; an approach is adopted that the neoliberal approach's creation of “inequalities” by activating thoughts and policies that prioritize the free market and individual interest, instead of publicist policies shaped by values such as public service and public interest, have serious negative effects on societies.

Keywords : Covid-19, welfare state, neoliberalism, capitalism, globalization

Giriş

Dünyada yaşanmış olan büyük salgınların ve krizlerin büyük ölçekli siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimlere ve radikal dönüşümlere de yol açtığını, yeni politik, iktisadi ve toplumsal sistemlerin inşa edilmesine zemin hazırladığını tarihsel vakalar ortaya koymuştur. Avrupa’da 13-14. yüzyıllarda veba, 15. ve 16. yüzyıllarda çiçek hastalığı, 1918-1920 yıllarında dünyada baş gösteren İspanyol gribi gibi etkisi ve yoğunluğu yüksek olan salgınlar ve 1929 dünya ekonomik buhranı siyasal ve ekonomik olduğu kadar toplumsal değişim ve dönüşümler yaratmıştır (Duman, 2022, s. 8). Özellikle kapitalizmin krize girdiği dönemlerden biri olan 1929 ekonomik buhranı ile liberal/kapitalist devlet anlayışının yerine keynesyen politikalar eşliğinde refah devleti paradigmasının inşa edilmek istendiği bir dönem başlar. Refah devleti döneminin ekonomi politikaları keynesyen iktisat politikaları ekseninde biçimlenmiştir.¹ Keynesyen politikalarla devlet iktisadi dolayısıyla toplumsal hayatı istikrar ve uyum üretmeye çalışır. Bir yandan sosyal politikalar ve harcamalar üzerinden toplumsal denge sağlanmak istenmiş, öte yandan emek piyasasında tam istihdam hedefine ulaşmaya çalışılmış ve nihayetinde de fordist üretim sürecinin gerektirdiği yoğun üretim ve yoğun tüketim dengesinin sağlanmasına da katkıda bulunmuştur. Bu minvalde fordist üretim biçimi refah devletinin iktisadi temellerinden birini oluşturmuştur. Bu üretim biçiminin temel özelliği kitlesel üretiminin yapılması, yürüyen bant sisteminde işgücü verimliliğinin artırılması, yüksek istihdam düzeyine ulaşılması ve işsizlik ödenekleriyle talep yaratılması ve düzenli bir büyümenin sağlanmasıdır. Büyüme hedefi, yoğun üretim-yoğun tüketim dengesi sağlanarak gerçekleştirilmek istenmiştir (Aksoy, 2016, s. 55). Refah devleti paradigmasına geçiş ile birlikte devletin rol ve işlevlerinde yaşanan değişim iktisadi sistemi olduğu kadar toplumsal yapıyı da ciddi anlamda etkileyerek bir değişim ve dönüşümü gerçekleştirmiştir. Devletin birçok alanda fonksiyonel bir yapı kazanmasını önceleyen bu paradigmanın itici unsurlarından biri de ikinci dünya savaşının yıkıcı etkisi olmuştur. Dolayısıyla 1970’li yıllara kadar varlığını sürdüreceği bahsi geçen paradigma refah üretici, dağıtıcı, bölüştürücü ve kamusal hizmet sunucu kimliği ile fonksiyonel, kapasitesi ve etki alanları genişlemiş bir devleti zamanın koşulları içerisinde söz sahibi olma durumuna getirmiştir.

Covid-19 pandemisine karşı dünyanın pek çok ülkesinde kriz bağlamında uygulanması gereken politikalar, zamanında ve yeterince yapılamamıştır. Birçok ülke halk sağlığı alanında yeterli ölçüde tepki gösterememiştir. Dünya ölçeğinde

¹ Büyük Britanyalı İktisatçı John Maynard Keynes “*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (1936)*” isimli eserinde ekonominin her zaman tam istihdamda dengeye gelebileceğini, eksik istihdam da olabileceğini ifade ederek piyasanın “görünmez elini” reddeder. Böylesi bir durumda devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini vurgular. Devletin, yeni yatırımlar yaparak bir taraftan gelir sağlayıcı öte taraftan istihdam sağlayıcı rolüne işaret ederek kriz sonucunda işsiz kalanlara ve ekonomik krizden etkilenen geniş toplum kesimlerine refah devleti anlayışı çerçevesinde çeşitli sosyal yardımlarda bulunması gerektiğini belirtir.

gerçekleşen salgın birçok devleti çaresiz ve savunmasız bırakmıştır. Alınan tedbirler son derece yetersiz kalmış ve bu konuda yapılmaya çalışılan iyileştirmeler, toplumsal ihtiyaç ve beklentiler bakımından küresel veya ulusal ölçekte isteneni verememiştir. Pandemi koşulları içerisinde devletin esas rolüne ve uygulanan kamu politikalarına ilişkin yeni bir bakış açısı zorunlu hale gelmiştir. Bu noktada, refah devleti perspektifinden kamu politikalarının analizini yeniden değerlendirmek kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır (Bayırbağ, 2020, s. 39). Pandeminin ortaya çıkardığı meselelerle ilintili olarak; kamu sağlığına ilişkin politikaların devletin en temel görev alanlarından biri olduğu ve piyasalaştırılmayacağı savı güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu dönüşümün temelinde, refah devletin kamucu/toplumsal olma halinin aşındırılarak piyasaya dayalı neoliberal devlet anlayışı ve yapısına dönüşen paradigma değişimi yer almaktadır. Neoliberal devlet anlayışı ekseninde kamusal nitelikli hizmetler piyasa aktörleri tarafından ticarileştirerek sunulmakta, kamu sağlığı hizmetleri de bu değişim karşısında ciddi bir mevzi kaybetmektedir. Bu çerçevede çalışmanın içeriği, amacı ve kapsamı; pandemi ile birlikte siyasal ve toplumsal alanda yaşanan sorunların temelinde varsayılan neoliberal düşüncenin ve politikaların olduğuna yönelik bir analiz ortaya koymak ve pandemiyle görünür hale gelen sorunların çözümünde refah devleti anlayışını yeniden düşünmek ve bu konuda yapılan tartışmalara katkı sunmaktır. Pandemiyle birlikte neoliberal politikaların üretmiş olduğu krizlere piyasa içinden bir çözüm üretilemediği, toplumları savunmasız ve çaresiz bıraktığı gerçekliğini vurgulamak, refah devletini yeniden düşünmek, üzerinde tartışmak ve birçok küresel krize karşı toplumları koruyacak ve toplumların ihtiyaç duyduğu temel kamu hizmetlerinin devlet tarafından sunulmasını sağlayacak bir devlet felsefesinin, yönetim anlayışının ve kamucu politikaların bir zorunluluk hali olduğuna dair bir çerçeve çizmeyi içermektedir. Bu çalışma, tarihsel bir bağlam içerisinde böyle bir zorunluluk haline işaret eden bir yaklaşımı ortaya koymayı denemektedir.

1. Refah Devletine Dair Olgusal Bir Çerçeve

Kapitalizmin neden olduğu durgunluklar, depresyonlar, dalgalanmalar, tekeller, işsizlik, toplumsal buhran, savaşlar ve sömürgecilik gibi sorun alanları devletin rolünün artmasına dolayısıyla refah devleti anlayışının benimsenmesine önemli ölçüde neden olan olgularla biçimlenmiştir (Arın, 2013, s. 380). Tarihsel konjonktürde bakıldığında, refah devletinin ortaya çıkışı ondokuzuncu yüzyılda yaşanan sınıf çatışmalarının derinliği ve yoğunluğu ile Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının sonuçları refah devletinin ortaya çıkmasının nedenlerini ve koşullarını yaratmıştır. Bu bağlamda, özellikle toplumsal düzlemde devlet, toplumun dezavantajlı kesimlerini, işçileri, mülksüzleri, tüketicileri korumak amacıyla sosyal politikalar üzerinden toplumsal istikrarı sağlamak ve sosyal çatışmaları azaltmak adına birçok işleve sahip olmuştur (Özalp, 2008, s. 107-108). İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ölçeğinde yaşanan değişimler özellikle sistemsel dönüşümler devletin değişen dünya düzenine göre yeniden biçimlenmesini gerekli ve zorunlu kılmıştır. 1945 sonrasında, devletin

fonksiyonlarında yapısal bir değişimin olması konusundaki tartışmalar yeni bir devlet paradigmasının kabul edilmesine yol açmış, savaşın yıkıcı etkisini bertaraf etmeye yönelik refah devleti (welfare state) anlayışı toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecek bir paradigma olarak somut hale gelmiştir. Bu paradigma ile devlet müdahaleci, girişimci, düzenleyici ve yeniden dağıtımcı bir devlet olarak kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesinde ve bölüştürülmesinde önemli bir aktör durumuna gelmiştir. Özellikle devletin sosyal adalet ve sosyal güvenlik konularında hizmet üretici işlevi ön plana çıkmış, üretimin yeniden bölüşümü meselesinde devletin egemen rolü ağırlık kazanmıştır (Kandeğer, 2016, s. 252).

Bu süreçte, birçok alanda politikaların üretildiği, hizmetlerin sunulduğu bir devlet yapısı söz konusudur. Yirminci yüzyıl kamusal harcamalarda ve niteliğinde önemli bir artışa sahne olurken, kamusal harcamaların bu denli genişlemesinin ve yoğunluğunun önemli nedeni kuşkusuz refah devleti kimliğidir (Pierson, 2004, s. 43). Refah devleti kapitalizm ve dahası kapitalist devletin krizlerine cevap verme arayışının bir sonucudur. Kapitalist sistemin ürettiği işsizlik, yoksulluk, gelir adaletsizliği ve güvencesizlik ciddi bir toplumsal yarılma yaratmıştır. Dolayısıyla refah devleti anlayışı, ortaya çıkan toplumsal yarılmayı telafi etmek adına geniş bir alanda hareket eden bir kimliğe sahiptir. Refah devleti, kapitalist ülkelerde sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan iktisadi problemler, artan toplumsal eşitsizlik ve güvensizlik karşısında devletin yaşanan kriz haline seyirci kalamayacağı ve müdahale etmesi gerektiği düşüncesiyle gelişmiştir (Durdu, 2009, s. 41). Bu eşitsizliklerin giderilmesinin en önemli aracı devlet tarafından yerine getirilecek olan sosyal hizmetlerdir. Refah devleti, temel sosyal hizmetlerin üretilip dağıtılmasında devletin birinci derecede sorumlu ve görevli olduğuna, toplumsal yaşamı bozucu durumlara karşı önlem alıcı olduğuna işaret eder (Özdemir, 2004, s. 21). Bu sorumluluk liberal ideoloji ekseninde ve kapitalist sistem içinde yaşanan eşitsizlik, yoksulluk ve yoksunluğun zayıflatılarak toplumsal düzen ve istikrarın sürdürülebilir olması adına devlete yüklenen tarihsel bir sorumluluk olarak kendi varlık alanını geniş bir düzlemde inşa eder.

Refah devleti, herkes için yeterli bir toplumsal refahı sağlamak ya da eşitsizlikleri gidermek, toplumdaki dezavantajlı kesimlerin görece yoksullaşmasına ve dışlanmışlığına çare olmak üzere gelirin yeniden dağılımı yönünde politikaları ve bu yönde hukuksal bir takım önlemleri uygulamak ihtiyacında kalmıştır. Bu amaçlarla refah devleti, özellikle 1940'lı yılların sonlarından 1970'li yılların ortalarına kadar ekonomik, politik, toplumsal yaşamda ve düşüncede kendisine duyulan ihtiyaca karşılık vermeye çalışmıştır (Özalp, 2008, s. 108). Refah devleti anlayışı ya da yaklaşımı genel anlamda; ekonomik etkinliği desteklemek, tam istihdamı sağlamak ve sürdürmek, yoksulluğu azaltmak, kaynakların yeniden dağıtımını sağlamak bir başka deyişle varsıldan yoksula yeniden dağılımı sağlayarak paylaşım eşitsizliğini azaltmak, sosyal dengeyi gerçekleştirmek ve toplumsal istikrar sağlamak gibi temel değerleri gerçekleştirmeye çalışır (Headey, Goodin ve Muffels, 1999). En temelde kamu iyiliğini ve çıkarını gerçekleştirmeyi amaçlayan refah devleti, bu anlamda sosyal 'adaleti'

öngören bir kimliğe sahiptir. Refah devleti kapitalizm, savaşlar ve doğal afetler gibi olguların, insanın ve toplumun yaşamı üzerinde oldukça aşındırıcı, yıpratıcı, yoksullaştırıcı ve yoksunlaştırıcı sonuçlarına karşı toplumsal ihtiyaçlara cevap vermek adına varlık kazanmış bir devlet anlayışını temsil eder. Bu devlet anlayışı, insanın varoluşsal koşullarını ve toplumun “ortak çıkarını ve refahını” gerçekleştirmek adına hareket ederek, sürdürülebilir bir siyasal ve toplumsal düzeni yeniden kurmaya yönelik sorumluluklar yüklenir. Bu düzeni kurucu araçlar en temelde sosyal politikalar ekseninde; sosyal güvenlik (yaşamı anlamlı devam ettirebilme güvencesi), sosyal yardımlar (aynı ve nakdi) ve sosyal hizmetler (eğitim, sağlık, konut) olarak kamu çıkarı, düzeni ve istikrarı adına devlet tarafından yerine getirilir (Kalaycı, 2014). Belirtmek gerekir ki, toplumsal istikrar ve uyumu sağlayıcı bir tutum olan sosyal yardımlaşmanın zayıflamasında özellikle sanayileşme ve onun ortaya çıkardığı toplumsal koşullar önemli olmuştur. Sanayileşme öncesi aile yapısı ve sosyal yardımlaşma anlayışı toplumsal uyumu sağlayıcı bir etki yaratırken, sanayileşme ile birlikte bu yapı işlemez hale gelerek toplumsal istikrarsızlık ve çatışmayı birlikte üretmiştir. Tam bu kesişme noktasında sanayileşmenin ortaya çıkardığı koşullar refah devletini doğurmuştur (Esping-Andersen, 2006, s. 40). Sanayi toplumunun yaşadığı sorunlar ve çelişkiler, başka bir deyişle kapitalizmin krizi ile birlikte bir ihtiyaç olarak varlık kazanan refah devletinin başlıca işlevi; piyasanın karşılayamadığı, karşılamak istemediği, çekince koyduğu toplumsal ihtiyaçları karşılamaktır. Bunun anlamı devletin, tam istihdamı sağlama, piyasanın karşılayamadığı kamusal nitelikli hizmetleri sunmaktır (Taylor-Gooby, 2004, s. 2).

Devlet eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik konularında düzenleyici, fon sağlayıcı, dağıtımçı/paylaştırmacı fonksiyonlarla yeniden biçimlenerek refah devleti adını almıştır. Refah devleti bir anlamda kaynakların ve fırsatların yeniden dağıtımını sağlayan bir devlet paradigması olarak tanımlanır (Pierson, 2004, s. 96). Bu minvalde devlet kaynak üretici ve dağıtıcı bir işlev üzerinden toplumsal kalkınmayı gerçekleştiren bir yaklaşım içerisinde daha “kamucu” bir çerçevede hareket eder. Bu bağlamda eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik ve hizmetler refah devleti yaklaşımı içerisinde “kamusal” bir içerik taşır. Denilebilir ki Refah devleti tüm yurttaşlar için asgari bir bolluğun garanti edilmesine karşılık gelen bir devlet felsefesi içerir (Aksoy, 2016, s. 56).

2. Refah Devleti Versus Neoliberal Devlet

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının yıkımları üzerine inşa edilmeye çalışılan ve 1970’li yıllara kadar gelişip olgunlaşan ve bu yıllar içerisinde toplumsal krizlere bir çözüm sunan refah devleti, 1970’lerin ikinci yarısından itibaren birçok ülkede, yaşanan yönetsel ve mali krizlerin nedeni olarak yoğun bir tartışmanın odağı haline getirilmiştir. Tartışmaların odak noktasını devletin her alanda büyüyen yapısı, işlev ve fonksiyonları oluşturur. Özellikle sosyal harcamalardaki artış oranının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) oranındaki artıştan hızlı olduğu ve dolayısıyla bütçede meydana getirdiği problemler ve nihayetinde devleti oldukça genişleten etkisi olarak

gösterilmiştir (Powell and Hewitt, 2002, s. 41). Bu tartışmalar ve eleştiriler üzerine yerleşen neoliberalizm, 1980'lerle birlikte refah devletinin yaşadığı krizi fırsata çevirerek yeni bir neoliberal devlet felsefesini küresel aktörlere kabul ettirmeye muktedir olan bir paradigma haline gelir (Navarro, 1998, s. 609).

Neoliberalizmin öngördüğü temel yaklaşımlar; kamu işletmelerinin/varlıklarının özelleştirilmesi, ekonomi üzerindeki düzenlemelere son verilmesi, başka bir deyişle ekonomiye müdahale edilmemesi, ticaret ve sanayinin yani piyasanın liberalleşmesi, vergi oranlarında büyük indirimlere gidilmesi, işsizliği artırıcı bir etki yaratsa bile enflasyonu sıkı denetim altına almak için parasalcı önlemlerin uygulanması, başta sosyal harcamalar olmak üzere kamu harcamalarının azaltılması ve son kertede devletin küçültülmesidir (Steger, 2004, s. 65). Bununla birlikte, serbest piyasa koşullarının oluşturulması, piyasanın en iyi çözüm olduğu, rekabet eden girişimci bir devlet yapılanmasına gidilmesi gerektiği, özel sektör uygulamalarının kamuya transfer edilmesi, girdi esaslı bir yönetimden sonuç odaklı bir yönetime geçişin mümkün kılınması, performansa dayalı yönetim anlayışının tesisi, sözleşmecilik esasının gerekliliği, devletin ekonomide stabilizatör rolüyle yetinmesi ve dahası kürek çeken değil dümen tutan bir devletin inşa edilmesi üzerine bir sistemin kurulması gerektiğine yoğun bir vurgu yapılır (Eryılmaz, 2016, s. 97-98; Christensen, 2012, s. 3-4; Diefenbach, 2009, s. 894).

1980 öncesinin kamu yararı adına hareket eden ve birçok kamusal hizmet alanında sorumluluk üstlenen refah devleti anlayışından soyutlanan devlet paradigması, 1980'lerden itibaren neoliberal devlet paradigmasına dönüştürülerek bir anlamda devlet düzenleyici bir kimlik içerisinde politika uygulayan ve piyasanın rahat bir biçimde işlemesi için gerekli ortamı sağlayan görevli haline getirilmektedir (Kayıkcı, 2007, s. 170). Bu ekseninde, refah devleti paradigmasına karşı yoğun tonda liberal eleştiriler gündemdeki yerini alarak, liberal düşüncenin doğrularına işaret edilmeye çalışılır ve neoliberal bir paradigmanın düşünsel ve yapısal temellerine ilişkin yaklaşımlar sergilenmek istenir. Tam da bu noktada, neoliberal paradigma minimal ve etkin bir devlete işaret ederek refah devletine ciddi bir eleştiri getirir. Bu karşı çıkış üzerine inşa edilen neoliberal paradigma, devletin geniş bir alanda hizmet sunma yaklaşımının devleti ve yerine getirdiği hizmetleri verimsiz kıldığı, yüksek harcamalara, genişleyen yapısı içinde “hantal” bir yapıya dönüşmesine neden olduğu sıklıkla vurgulanır (Harvey, 2007, s. 2). 1980 öncesinin refah devleti hem örgütsel anlamda, hem de kaynakların kullanımında ciddi zaaf içerisinde değerlendirilmiş ve bu yapının oluşmasında en önemli “habis” olarak bu devlet anlayışı gösterilmiş, kamunun birçok alanda hizmet üreten ve sunan bir aktör olarak sistemin verimsiz hale gelmesinde “ana aktör” ilan edilmiştir. Bu çerçevede öncelikle devletin öngörülen sınırlara çekilmesi, “etkin ve verimli” hale getirilmesi, piyasa ile uyumlu olabilecek bir işlevselliğe sahip olması tüm hararetiyle savunulur (Kandeğer ve Telsaç, 2022, s. 155-156).

1980'lerde Amerika Birleşik Devletlerinde Ronald Reagan ve İngiltere'de Margaret

Thatcher'ın iktidarları döneminde etkin bir uygulama alanı bulan neoliberal devlet paradigması, devletin küçültülmesi ve devlet kurumlarının işletmelere benzer bir yapıya dönüştürülerek kamu sektöründeki etkinliğin ve verimliliğin yükseltilmesi için yeniden yapılanması, iktisadi değer üreten devlet işletmelerinin özelleştirilmesini hâkim politika haline getiren bir yaklaşımı ortaya koymuştur. Neoliberal politikalar; devletin ekonomiye müdahalesini reddeden, serbest piyasa ekonomisini yücelten, sermayenin küreselleşmesini, kamu harcamalarının ve çalışan kesimin ücretlerinin düşürülmesini, vergilerin azaltılmasını, devletin korumacı politikalarından vazgeçmesini, eğitimden sağlığa, barınma ve ulaşımdan sosyal güvenliğe varıncaya kadar toplumsal hizmetlerin birçoğunun piyasanın inisiyatifine bırakılmasını amaçlayan bir anlayışı kapsar (Duman, 2022, s. 26). Dahası 1980'li yıllardan itibaren devletin küçültülmesi söylemi ile etkin hale gelmeye başlayan küresel neoliberal politikalar; özelleştirme politikaları, uluslararası sermayeye yönelik engellerin kaldırılması, kapitalistleşmiş merkez ülkelerce kalkınma ve sanayileşme politikalarının kontrol edilmesi şeklinde somutlaşmıştır. Özelleştirme politikaları ile bir yandan devletin iktisadi varlıkları piyasa aktörlerine açılırken, öte yandan uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketlerin ulusal piyasaların kontrolünü ele alması sağlanmıştır. Nihayetinde, yaşanan bu durum sermaye birikim krizi içinde olan küresel sermayenin birikim krizini çözerken, gelişmekte olan ülkelerde krizlerin derinleşmesine, borçların artmasına ve yoksulluğun derinleşmesine ve küresel hale gelmesine neden olmuştur (Acar, 2017, s. 252).

Neoliberalizm ve bu yaklaşımla yakın bir perspektif içerisinde olan yeni sağ ideoloji, 1980 sonrası dönemde devlet paradigmasında yeni bir yaklaşımı ortaya koyarken özellikle devleti minimize edici, devletin rolünü yeniden tanımlayıcı, kamunun alanını daraltıcı, kapasitesini sınırlandırıcı ve işlevselliğini yeniden tanımlayıcı bir paradigmayı paket halinde dünyaya sunmaya çalışarak refah devletine karşı neoliberal devleti yaygın bir devlet anlayışı haline getirmek istemektedir. Yeni sağ düşünce bir anlamda batılı kapitalist ekonomilerin kendi uygulama ve dinamiklerinin doğurduğu bunalımları ve sonuçları açısından kitlesel olarak yaşanan siyasal ve toplumsal meşruiyet sorununu aşmaya yönelik bir işlevi de içermektedir (Görgün, 1996, s. 225). Bu süreçte Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) gibi küresel örgütler neoliberalizm ve küreselleşmeye uygun politika, program ve reçeteler uygulayarak ve ülkelere salık vererek bu paradigmanın küresel ölçekte hâkim bir yaklaşım ve uygulama haline gelmesine etki etmektedir. Fakat pandeminin küresel bir krize neden olması ve kriz karşısında küresel aktörlerin başta sağlık hizmetleri olmak üzere temel toplumsal hizmetleri önleyemediği, müdahalede geç kaldığı ve iyi yönetemediği gerçeğini göstermesi açısından önemlidir (Aslan, 2021, s. 1747).

Temel olarak piyasanın düzgün işlediği ve mümkün olduğu kadar toplumsal yaşamın bütün alanlarına yayılması gerektiği fikrine dayanan neoliberalizm, küreselleşmeyi başından bu yana devletin küçültülmesi söylemi ile birlikte

savunmaktadır. Devlete karşı piyasa fikrine dayalı bir gündemi oluşturan bu söylemin işaret ettiği ve karşı çıktığı devlet keynesyen sosyal refah devletidir. Ama devletin küçültülmesi ve yerini serbest piyasa ekonomisine bırakması üzerinden yürüten tartışmalarda karşı çıkılan esasında devlet değil, devletin sosyal tarafıdır. Amaç ise devletin sosyal politikalarından geri çekilmesidir (Güzelsarı, 2008, s. 38-39). Neoliberal politikaların devleti küçültme söyleminin ve politikalarının ardında çok net bir biçimde sosyal devlet anlayışının geriletilmesi anlayışı yer alır. Çünkü küresel dönemin nitelikleri ile de örtüşen “yeni” anlayışta devlet piyasaya müdahale etmemeli, sosyal alanlardan çekilmeli ya da sübvansane etmemelidir. Bu düşüncenin somut anlamı devletin küçültülmesi meselesine karşılık gelir. Bu bağlamda, devletin küçültülmesinin araçları özelleştirme, düzenleyici kurulların oluşturulması, yönetim yaklaşımı üzerinden ulusüstü ve/veya ulusötesi kurumların/şirketlerin hizmet üretici güçler haline gelmesidir. Sermayenin önünde engel olarak görülen refah devleti bu süreçte “bypass” edilmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde bir taraftan ulusüstü ve/veya ulusötesi kurumlara/şirketlere yetki devri ile alan açan reformlar reçete edilmekte, öte yandan kamu hizmetlerinin özel sektöre transferi öngörülmektedir (Kandeğer ve Telsaç, 2022, s. 166-167). Devletin hizmet üretmesi ve sunması, yatırımların, kaynakların etkin ve verimli yapılması/kullanılması konusunda ciddi sorunlar ürettiğine dikkatler çekilerek, yatırım alanlarının ve de kaynakların kullanım alanlarının özel şirketlere açılması düşüncesine çokça vurgu yapılır. Bu minvalde refah devletinin toplumsal talepleri artıran, ekonomide önemli bir yer kaplayan, geniş bürokrasiyle sermaye akışını yavaşlatan yapısını değiştirmek ve nihayetinde küreselleşen sermayenin önündeki engelleri ve sırtındaki yükleri ortadan kaldırmak söz konusu edilir (Baltacı, 2004, s. 360).

Neoliberalizm düşüncesi ve küreselleşmenin etkileri ile birlikte eleştiri konusu yapılan ve kendi içerisinde yaşadığı krizlerle birlikte sert tartışmaların odağı haline getirilen refah devleti ve onun krizi, sosyal harcamaların milli gelir içindeki payının sürekli büyümesiyle ilişkilendirilmiş, bu büyümenin de verimsiz bir yapı oluşturarak gittikçe karşılanamaz bir hal aldığı ve ülkelerin rekabet güçlerini olumsuz etkilediği tezi yaygın olarak kabul görmüştür. Dolayısıyla devlet harcamalarındaki yoğunluğun ve yükselişin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri tartışmaların odağı haline getirilmiş, özellikle sosyal refah devleti harcamalarının sürdürülebilmesindeki imkânsızlıklar bağlamında, bu harcamaları sınırlamak ve gelirleri artırmak yönünde yeni reform arayışlarını gündeme taşımıştır (Özaydın ve Öztürk, 2020, s. 208). Bu minvalde, eleştirilerin odak noktası ve temel amacı devletin refahı finanse etme ve sağlama kapasitesi ve refah sunumuna yönelik talepleri etkileyen unsurlarla ilişkisidir (Gooby, 2001, s. 15). Dolayısıyla liberaller refah devletinin yaşadığı sorunları ve kriz alanlarını köpürterek “kötülüklerin” adresi olarak refah devletini gösterirken, bu sorunlardan ve kriz alanlarından çıkmanın adresi serbest piyasa olarak gösterilmektedir. Bu süreçte serbest piyasanın varlığını ve yaşam alanını güvenceye alabilecek bir devlet inşası tüm gücüyle kendini ortaya koymaktadır. Bu açıdan,

1980'ler neoliberal devleti inşa edecek araçlar olarak küreselleşme, yeni sağ düşünce, yeni kamu yönetimi ve yönetim gibi yaklaşımlar ve yapısal uyum politikaları ile kapsayıcı ve kuşatıcı bir paradigmanın tamamlayıcı unsurları haline gelmektedir.

Neoliberal ve yeni sağ ideoloji 1980 sonrası dönemde devlet paradigmasında yeni bir yaklaşımı ortaya koyarken, bu ekseninde devleti minimize edici, devletin rolünü yeniden tanımlayıcı, kamunun alanını daraltıcı, kapasitesini ve işlevselliğini sınırlandırıcı bir paradigmayı dünyaya sunmuştur. Bu düşünce, devletin "hantallığı" eleştirisi üzerine meşruiyet alanını inşa ederken, devletin birçok hizmet alanında yetersizliğinden ve etkisizliğinden hizmet üretmediğini baskın bir söylem haline getirmiştir. Bu doğrultuda küreselleşmenin etkisi ve yeni sağ düşüncenin de uyumlu birlikteliği ile neoliberal devletin etkinlik kazanması ve yaygınlaştırılması küresel ölçekte hız kazanmıştır (Kandeğer ve Telsaç, 2022, s. 166).

3. Covid 19 Pandemisi ve Neoliberalizm Ekseninde Refah Devleti Bir Zorunluluk mudur?

Neoliberalizm ve küreselleşmenin dayattığı en temel yaklaşımlarından birisi, ekonomik faaliyetlerle birlikte geleneksel kamu hizmetleri olan eğitim ve sağlık dâhil birçok toplumsal hizmetlerin piyasa içinden üretilmesi ve satılması konusundaki yaklaşım olmuş ve dünyada yaygınlık kazanmıştır. Bu durum refah devletinin yerine 1980'lerle birlikte neoliberal bir devlet anlayışının egemen olmasıyla sonuçlanmıştır (Sallan Gül, 2004). Bu açıdan, Covid-19 salgınıyla toplumların yaşadığı kitlesel krizi kapitalizm ve neoliberal politikalarla birlikte düşünmek gerekir. Zira kapitalizm ile yakın bir ilişki ve ortak zemini kurucu unsurlara sahip olan neoliberalizm, sosyal güvenlik, halk sağlığı ve eğitim gibi önemli alanlarında ürettiği zayıflıkları ve bütün toplumlarda yaşanan eşitsizlikleri görünür hale getirmiştir (Başaran Lotz, 2021, s. 118). Sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin özelleştirilmesi gerektiğine yönelik bir yaklaşım içerisinde olan ve bunu önceleyen neoliberalizm, sağlığın kamuyu ilgilendiren bir mesele olmadığını aksine bireysel bir mesele olduğu düşüncesini hâkim kılmıştır. Bu durum, devletlerin sağlık harcamalarını azaltıcı politikaları benimsemesine ve dolayısıyla sağlık ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmasına neden olmuştur (Başaran Lotz, 2021, s. 123). Pandemi sürecinde devletlerin sağlık sorunlarıyla etkin mücadelede yetersiz kalmasının önemli bir nedeni olan, 1980'lerle birlikte yoğun bir biçimde uygulanan ve temelde sermayenin sınıfsal çıkarlarını toplumsal çıkara önceleyen neoliberal politikalar, nihayetinde sağlığı bir meta haline dönüştürerek rant aracı haline getirmiş, daha fazla kar sağlayıcı alanlara özellikle teknoloji olmak üzere kendisini yeniden üretecek alanlara yatırım yapmasından dolayı başta aşı olmak üzere koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinin öncelik olmaktan çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır (Duman, 2022, s. 9).

Covid-19 pandemi krizi, devletlerin rol ve işlevlerinin tedricen daraldığı, devlet dışı aktörler, ulusüstü ve/veya ulusötesi örgütlerin devlet egemenliği kavramını

geçersiz kıldığı yönündeki liberal paradigmanın ne derecede kırılğan ve realiteden uzak olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır (Valiyeva, 2020, s. 392). Neoliberal politikalar sonucunda toplumdaki sınıflar arasında eşitsizliğin artması ve yakıcı bir hal alması, yirmibirinci yüzyılda yeniden sosyal adalet kavramının sorgulanmasına neden olurken, özellikle pandemi gibi küresel bir krizin ülke ve sınıf ayrımı yapmaksızın tüm insanlığı tehdit edici noktaya ulaşmasında liberallerin ve küreselleşme savunucularının da tahmin edemeyeceği bir sonuç yaratmıştır. Her ne kadar yaşanan salgın bir sınıf ayrımı yapmasa da, yaşanan bu süreçte risklerden en fazla etkilenen toplumsal gruplar kırılğan ya da dezavantajlı gruplar olarak tanımlanan yaşlılar, engelliler, çocuklar, kadınlar, işsizler, güvencesizler vb. olmaya devam etmektedir (Bulgurcuoğlu ve Küçükarslan, 2021, s. 72; Kara, 2020, s. 31). Neoliberal politikalarla birlikte en temel kamusal hizmetlerden biri olan sağlığın özelleştirilmesi, toplumsal tabakaların özellikle de dezavantajlı kesimlerin bu hizmetlerden yeterince yararlanamaması sonucunu doğurmuştur. Salgın insanların en temel hakkı olan sağlık hizmetlerinin kamu tarafından, kamu yararı ve halk sağlığı ilkesiyle sunulması ihtiyacını tüm sonuçlarıyla göstermiştir.

Covid-19 ve ürettiği sorun alanları, serbest piyasaya atfedilen “görünmez el” üzerinden kendi kendini yönetmesi ve sorunlarını kendi içinde çözmesi gerektiğine olan inancı sarsmış, beklenen doğal sürecin ve/veya düzenin devlet müdahalesi olmaksızın işlemeyeceği gerçeğini tüm çıplaklığıyla ortaya koymuştur. Özellikle pandemi krizi, neoliberal yaklaşımın salgın ile ortaya çıkan problemleri çözmeye konusunda başarısız olduğunu göstermiş ve 1980’lerden günümüze kadar minimal devlet anlayışına olan inanca büyük bir darbe vurmuştur (Nuroğlu ve Nuroğlu, 2021, s. 180). Bu pandemi, başta sağlık hizmetleri olmak üzere temel kamu hizmetlerinin piyasa güçleri tarafından etkinlik, verimlilik, kaynakların optimal kullanımı vb. yaklaşımlar çerçevesinde yerine getirilmesi gerektiğine yönelik söylemlerin sorunlar karşısında yetersiz kalarak zafiyet doğurduğunu, kamu yararı ilkesinin göz ardı edilerek özellikle dünya ölçeğinde toplum sağlığının korunması ve sürdürülebilir kılınması konusunda ciddi handikaplar ortaya çıkardığını göstermiştir. Yaşanan salgın ile birlikte ortaya çıkan koşullar, devletin esas rolüne ve uygulanan kamu politikalarına bilhassa sosyal politikalara ilişkin yeniden düşünmeyi zorunlu kılmıştır. Birleşmiş Milletlerin Covid-19 pandemisi ile ilgili raporunda; yoksulluğun artarak derinleşmekte olduğuna, sağlık ve bakım hizmetlerinde ciddi problemlerin yaşandığına, eğitim ve çalışma koşullarında ortaya çıkan zorluklar ve artan yüklerin varlığına, sosyal sigorta ve sosyal yardımlar konusunda toplumların yaşadığı yoksunluklara ve sıkıntılara vurgu yapılmıştır. Özellikle dezavantajlı kesimlerin Covid-19 karşısında savunmasız kaldıklarına ve yaşadıkları derin problemlere temas edilmiş, küresel aktörlerin eşgüdüm ve dayanışma içerisinde acil olarak yapmaları gerekenlere dikkat çekilmiştir (UN, 2020).

Covid-19 ile birlikte, dünya ölçeğinde birçok devlet benimsemiş olduğu neoliberal devlet paradigması ile toplumun birçok kesiminin yaşamış olduğu politik, ekonomik,

sağlık, eğitim ve güvenlik gibi sorunları çözememiş, dahası ulusal ve uluslararası yoksulluk, eşitsizlik ve adaletsizlik gibi temel sorunlar bu süreçte daha fazla göz ardı edilmiştir. Pandemi dünyanın pek çok ülkesinde ciddi sorunlar üretmiştir. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler de bu sorunlardan paylarını almıştır. Her ne kadar bu ülkelerde pandemiden büyük ölçüde dar gelirli gruplar etkilenmiş olsa da, geniş toplum kesimleri de bu krize maruz kalmıştır. Bu çerçevede pandemi sistemin işleyişinde ciddi problemler üretmiş, toplumsal düzeni istikrarsızlaştırmış, aynı zamanda eşitsizleri daha da derinleştirmiştir (Özgültekin, 2022). Gelişmiş batılı ülkelerde sağlık hizmetlerinin kamusal hizmet alanından çıkarılarak özel hizmetler alanına aktarılmasının toplumsal sonuçları oldukça ağır olmuştur. Kuzeyin gelişmiş ülkelerinde özellikle ABD, İngiltere, İspanya, İtalya gibi ülkelerde benimsenen ve yaygınlaştırılan neoliberal politikalar, sağlık hizmetlerinin ne kadar yetersiz olduğunu ve halk sağlığı problemini derinleştirdiğini görmek açısından dikkate değerdir (Tuna, 2021, s. 337; Başaran Lotz, 2021, s. 127). Covid-19 pandemisi, bütün ülkelerde toplumların ihtiyaç duyduğu sağlık ve refah sisteminin yetersiz olması ve iyi işleyen küresel sağlık kurallarından yoksunluk ve sağlığın korunmasına ilişkin dünya ölçeğinde etkin koordinasyonun olmamasından dolayı, ekonomik ve sosyal maliyetleri açık bir biçimde görünür kılmıştır. Dolayısıyla en temel insan haklarından biri olan sağlık hizmetleri piyasacı bir anlayışla değil, kamu yararı anlayışıyla ve temel bir hak ilkesiyle hükümetler tarafından sunulmalı ve finanse edilmelidir (Lucchese ve Pianta, 2020).

Pandeminin toplumsal yaşamın geniş bir alanında ürettiği gerçeklikler, neoliberal yaklaşım ile oldukça yaygınlaşan ve kabul edilen “kamu kötüdür özel iyidir” mottosunun toplumun geniş kesimleri için geçerli ve tutarlı bir önerme olmadığını bir kez daha göstermiştir. Zira bireysel refahın toplumsal refaha karşılık geldiği ve onu ürettiği iddiasının pandemi sürecinde bir kez daha boşa çıkarak aslında neoliberalizmin toplumsal refahı ve kalkınmayı sağlamadığı, aksine sosyal eşitsizliği ve sınıfsal kutuplaşmayı artırdığı, yoksulluğu derinleştirdiği, servet ve gelir adaletsizliğini körüklediği bir sonuç üretmiştir (Duman, 2022, s. 13). Covid-19 pandemisi tüm dünyaya, etkinlik ve verimlilik ürettiği iddia edilen serbest piyasa düzeninin toplum kesimlerinin yararına çözüm üretmediği ve yapısal sorunları çözücü araçlara sahip olmadığı, toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında bir çözüm alanı oluşturmadığı ve sunmadığını bir kez daha ortaya koymuştur. Dahası salgının sonuçları, neoliberal politikaların toplumsal ve sınıfsal eşitsizlikleri daha fazla derinleştirdiği ve dolayısıyla devletin yeniden sahaya inmesi gerektiğini, serbest piyasa aktörlerinin çeşitli nedenlerle yapamadığı kamusal hizmetlerin ve/veya yatırımların devlet tarafından yerine getirilmesine duyulan ihtiyacı görünür kılmış (Yeşilyurt, 2020, s. 299), refah devleti anlayışına ve araçlarına dair bir ihtiyacı derinden hissettirmiştir. Bu minvalde, refah devletinin en önemli amacı sosyal politikalar ve bu politikaların en önemli aracı ise sosyal yardımlardır. Bunun anlamı, devletin yurttaşların asgari yaşam ihtiyaçlarını sosyal yardımlar aracılığıyla

karşılması ve alım güçlerini belli bir seviyede tutarak ekonomideki talebin canlı kalmasını sağlamasıdır (Özkır, 2022, s. 26). Oysaki neoliberal yaklaşım, devletin mümkün olduğunca minimize edilerek etkin ve verimli devlet kimliğine dönüştürülmesi düşüncesini egemen kılmak isterken, bu düşüncenin perde arkasında kamusal hizmetlerin piyasacı bir düzen içerisinde üretilmesinin zemini oluşturulmaya çalışılır. Dolayısıyla devletin sosyal politikalarından geri çekilmesini amaçlayan bir anlayış söz konusudur (Güzelsarı, 2008).

Neoliberalizmin piyasacı mantığı, sermayenin lehine olabilecek bir biçimde toplumun farklı kesimleri arasında yarattığı paylaşım sorununu derinleştirmektedir. Güllalp'e göre Covid-19 kapitalizmin nihai krizidir. Pandemi kapitalizmin krizini derinleştiren bir etki yaratmıştır ve kapitalist sistemi özünden sarsmıştır (Güllalp, 2021). Bu minvalde kapitalizmin birikim mantığı ve işleyişi, toplumsal alanda sosyal eşitsizlikler yaratarak varsıllar ile yoksullar arasındaki servet ve gelir dağılımında adaletsizliklerin artmasına neden olurken, savunmasız toplum kesimlerinin borçlanarak ekonomik krizlere maruz kalmasına ve nihayetinde işsizlik, enflasyon ve yoksulluğun derinleşmesine yol açmaktadır. Dünya ölçeğinde birçok devlet neoliberal politikalarla ciddi krizler yaşarken, bu krizler özellikle toplumun dar ve sabit gelirli kesimlerini etkilemekte, bu kesimlerinin bir yandan alım güçlerini düşürürken öte yandan vergi yüklerini arttırmaktadır. Neoliberal politikalar, sermayenin karşısında yer alan toplumsal sınıfların alacakları sosyal refah payında hissedilir bir düşüş yaratırken, devlet tarafından sübvansede edilen hizmetleri de geriletmektedir (Duman, 2022, s. 12). Neoliberalizm, bireysel çıkarı kamu çıkarının önünde bir değer addederek, bu değeri piyasa ile bütünleştirme amacıyla bir politika demeti önermektedir. Neoliberal düşünce, refah devletinin uyguladığı serbest piyasa karşıtı politikaların, yüksek kamu harcamalarının kapitalist düzenin işleyişini zayıflattığını, bundan dolayı başta sosyal harcamalar olmak üzere kamu harcamalarının azaltılmasına, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesine ve devlet müdahalesinin sınırlandırılmasına yönelik bir yaklaşımı temsil eder (Holden, 2003, s. 306). Dolayısıyla neoliberal düşünce, devletin kamucu bir başka ifadeyle toplumcu rolü yerine piyasanın alanını açan ve bu alanın etkin ve verimli işleyişini sağlayacak bir rol edinmesini mümkün kılan araçları inşa etmenin yoğun çabası içindedir. Bu çaba 1980'li yıllardan itibaren günümüze kadar gelen süreçte, sermaye dışında özellikle gelirden ve/veya refahtan sınırlı pay alan dezavantajlı kesimler üzerinde aşındırıcı bir etki yaratmaktadır. Neoliberal politikaların toplum kesimleri üzerindeki olumsuz etkilerini zayıflatabilmek ve toplumun farklı kesimleri arasında denge sağlayabilmek için refah devleti anlayışına bugün çok daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Fakirlikle mücadele, doğal eşitsizliklerin giderilmesi, fırsat eşitliğinin temini ve hayat standartlarının yükseltilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması, sosyal barış ve dengenin temin edilmesi ve sosyal dayanışma, ekonomik istikrarın, büyümenin ve etkinliğin sağlanması, kalkınmanın gerçekleştirilmesi gibi amaçları olan refah devleti (Erdal, 2012), toplumda var olan yoksulluğu, yoksunluğu, eşitsizliği, paylaşım

sorununu çözebilecek, toplumsal istikrar ve dengeyi kurabilecek politikaların üretilmesinde ve uygulanabilmesinde tarihsel birikime sahiptir. Ayrıca piyasacı güçleri kontrol edecek ve düzenleyecek bir yaklaşıma duyulan ihtiyaç bu devlet anlayışını dikkate değer kılmaktadır. Bu yaklaşım, piyasacı güçleri düzenleyerek toplumsal eşitsizliği bertaraf edebilecek ve yeniden paylaşımı mümkün kılabilen fonksiyonlara sahiptir. Bu ekseninde, refah devleti ya da sosyal devlet, piyasacı güçleri üç fonksiyon üzerinden düzenleyerek organize edebilmektedir. Bu fonksiyonlar; (1) piyasanın imkânlarından fayda elde edemeyen birey ve ailelere asgari bir gelirin garanti edilmesi, (2) işsizlik, hastalık ve yaşlılık gibi sosyal risk üreten sorunlara karşı sosyal yardım ve hizmetlerin sunulması ve (3) ayırım yapılmaksızın bütün yurttaşlara iyi bir yaşam standardının sağlanmasıdır. Bu fonksiyonlar refah/sosyal devletin temel özelliklerini yansıtır (Briggs, 1961, s. 228).

Bu bağlamda, refah devleti anlayışının bütün devletler ve toplumlar için bir gereklilik ve zorunluluk hali, dahası toplumsal barış, uyum ve istikrar için neden önemli olduğunu daha iyi anlamak adına iki çalışmanın sonuçlarına bakmak, refah devleti meselesinin anlaşılması açısından önemli doneler vermektedir. Bu bağlamda, Brady'nin (2005) 1967-1997 dönemi içerisinde 18 batı ülkesinin refah devleti ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelediği çalışması bu açıdan önemli sonuçlara sahiptir. Özellikle çalışma; sosyal ücretler, kamu sağlık harcamaları, sosyal güvenlik transferleri, kamu istihdamı ve askeri harcamalar gibi parametreler üzerinden anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını analiz etmiştir. İlgili çalışma sonucunda, kamu sağlık harcamaları ve sosyal güvenlik transferlerinin ve sosyal ücretlerin yoksulluğu azaltıcı etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kamu istihdamı ve özellikle askeri harcamalarının ise yoksulluk üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Buna karşın denilebilir ki, dolaylı olarak askeri harcamaların gelir ve refah üzerinde aşındırıcı etkisi ile birlikte yoksulluğu artırıcı bir sonuç üretme olasılığından söz edilebilir. Bir başka çalışma ise Taydas ve Peksen'in (2012) ülkeler arasındaki veriler baz alınarak 1975-2005 dönemini kapsayan çalışmasıdır. Bu çalışmada; refah devleti ile sivil çatışma arasındaki ilişkiye dair bir analiz yapılarak, refah devleti uygulamalarının sivil çatışmayı azalttığı dolayısıyla toplumsal barışa katkı sunduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle, eğitim, sağlık ve sosyal güvenliğe yapılan yatırımların yoksulluk ve eşitsizliği azaltıcı bir etkisinden dolayı toplumsal istikrarı ve dengeyi sağlayıcı, toplumsal barışı inşa edici sonuçlar ürettiği vurgulanmaktadır. Covid-19 krizi açıkça bir gerçeği ortaya koymuştur. Bu gerçek; kapsamlı ve kuşatıcı bir biçimde uygulanan neoliberal politikaların toplumsal refahı ve kalkınmayı sağlamaktan ziyade, toplumsal ve sınıfsal eşitsizliği ve kutuplaşmayı artırdığı, yoksulluğu derinleştirdiği, servet ve gelir adaletsizliğini körüklediği, dahası sosyal politikaların toplumsal barış, istikrar ve uyum sağlayıcı işlevini zayıflatan bir düzen kurduğu gerçeğini bir kez daha göz önüne sermiş, yeni toplumsal ihtiyaçlara uygun yeni(den) bir refah devletine olan gereksinime kapı aralamıştır.

Refahın yeniden üretilmesi ve dağıtılması adına devletin yeniden dağıtımcı

kurumsal bir kimliğe sahip olması gerekmektedir (Gümüş, 2020, s. 102). Bunun için de minimal devlet modelinin yerine refahın toplumsallaşmasını mümkün kılabilcek bir devlet yapısının varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Liberallerin 1970'lerde refah devletine getirdikleri eleştiriler dikkate alındığında; bu yapılanmanın devletin her alanda söz sahibi olmasına imkân vermeyecek ve söz sahibi olabilecek imkân ve koşulları yaratmayacak bir kapsamda ve içerikte yapılmalıdır. Zira liberallerin refah devletine yönelttikleri eleştirilerin odak noktasında refah devletinin kaynaklarda verimsizliğe neden olduğu, etkin olmayan ve verimsiz bir yönetim işleyişine yol açtığı, dahası hantal bir devlet ve bürokrasi yapısı ürettiğine yönelik eleştirilerine bir kez daha imkan tanımaksızın kamusal hizmetlerin etkin ve verimli sunulabilecek ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kurumsal kimliğe sahip olması bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu zorunluluk hali, toplumsal çıkar/ortak iyi için üzerinde yeniden düşünülmesi gereken bir ortak paydaya denk düşmektedir.

Sonuç

Devletler ve yönetimler açısından, kriz zamanlarında karar verme, pandeminin ilerleyişine ve güncel durumuna ilişkin tepki verme yeteneği ve toplum için kritik önem arz eden hizmetleri sürdürmek oldukça önemlidir. Bu gerçeklik neoliberal politikalarla birlikte kendisini her geçen gün, her alanda daha fazla hissettirmektedir. Küreselleşen dünya neoliberal politikaların, yaklaşımların arzusu ve baskısı etrafında şekillenmektedir. Refah/sosyal devletin içinin boşaltıldığı ve anlamsızlaştırıldığı bir dünya düzeni içinde Covid 19 tüm hışımıyla ilerleyerek dünyanın kâbusu olmuştur. Üretim zincirinin ve temel tedariklerin bazı büyük şirket ve menşee ülkeler eliyle yapılmasını pandemi sürecinde nasıl bir kaosa neden olduğunu görmek mümkündür. Özelleştirilen kurumlar, azalan kamusal hizmet alanları, piyasaya aşırı duyarlı devlet mekanizmaları mevcut krizi daha da derinleştirmiştir. Tüm bu gelişmeler kamu politikaları ve devletin esas rolüne ilişkin tartışmaları yeniden gündeme taşımaktadır.

Neoliberal politikalar ve piyasa eksenli devlet reformları, yakın dönemde adlandırırken en sık kullanılan ifadeler olmaktadır. Neoliberalizm etrafında şekillenen dönüşümün temel mesajı; devlet ve kamu politikalarında ortaya konan bir dizi "yapı-sökümcü" reformların yürürlüğe konması olmuştur. Adı geçen yapı-sökümcülüğün siyasal kaynağı ise refah devleti politikalarına duyulan tepkilerden oluşmuştur. Covid 19 pandemisinin mevcut toplumsal meseleleri derinleştirerek hız kazandırdığı açıktır. Geline nokta, halkın salgın şartlarında ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarını çözmek için gerekli kaynakların neoliberal paradigma çerçevesinde üretilmesi ve sunulması son derece güçtür. Zira bu paradigmanın mottosu olan "minimal devlet" anlayışı devletin kamusal rolünü ve işlevini değiştirmiş, piyasa ile uyumlu bir devlet kimliğini dayatmıştır.

Pandeminin önemli sonuçlarından birisi kuşkusuz neoliberal politikalar ile piyasaya terk edilen sağlık hizmetlerinin ihtiyaca cevap verebilecek, tedavi edecek ve koruyacak imkân ve araçlardan yoksun kalmasıdır. Bu sonucun ortaya çıkmasında

temel kamusal hizmet olan sağlık hizmetlerinin satın alınabilir bir “meta” haline getirilmiş olmasıdır. Neoliberalizm, toplumsal ihtiyaçların serbest piyasadan karşılanması gerektiğine dair yaklaşımın gerekçesini etkinlik, verimlilik, kaynakların optimal kullanımı üzerinden üretirken, kamusal hizmetlerin kamucu yaklaşımla yerine getirilmesinin imkanlarını ortadan kaldıran bir düzen inşa etmiştir. Oysaki pandeminin ve neoliberal politikaların ürettiği sonuçlara bakıldığında; piyasanın ortaya çıkardığı çelişkileri, eşitsizlikleri bertaraf edecek ve toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecek bir devlet kapasitesine ve kamucu politikalara yeniden ihtiyaç vardır. Bu bağlam üzerine oturacak güçlü bir refah devleti kimliğini inşa etmek gerekmektedir.

Devletler açısından Covid-19 pandemisinin başta sağlık olmak üzere ürettiği birçok sorun tüm boyutlarıyla göstermiştir ki, devlet kapasitesi olağanüstü durumlarda devletin müdahale edebilme, kontrol altına alabilme ve çözüm sunabilmesiyle doğrudan ilintilidir. Kuşkusuz devlet kapasitesi, devletin üstlendiği sorumluluklar ve yerine getirdiği hizmetlerle doğru orantılıdır. 1980 öncesinde refah devletinin kapasitesi, birçok toplumsal meselelere karşı geniş bir politika uygulama düşüncesiyle biçimlenmiş ve genişlemiş bir yapıyla somutlaşırken, 1980 sonrasında devletin küçültülmesini, minimize edilmesini savunan neoliberal devlet anlayışında bu kapasitenin oldukça sınırlandığı bir yapı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla pandemi, toplumun çeşitli kesimlerini birçok yönüyle derinden etkileyen sorunlar karşısında neoliberal devlet paradigmasının açmazlarını yakıcı bir biçimde gösteren bir gerçeklik üretmiş ve ürettiği bu gerçeklik refah devleti anlayışına duyulan siyasal ve toplumsal ihtiyacı görünür kılmıştır. Toplumsal kalkınmayı sağlamak, başka bir deyişle geliri ve refahı artırmak, yoksulluğu azaltmak, yurttaşların eğitim ve sağlık gibi temel kamusal hizmetlere ulaşmalarını sağlamak bir anlamda sosyal politikaları egemen kılarak toplumsal birlikteliği inşa etmek ve sürdürebilmek için, bugün refah devletine olan ihtiyaç çok daha fazla hissedilmektedir. Covid-19 pandemisinin ve neoliberal politikaların yarattığı sorunlar, liberaller ve küreselciler tarafından çokça eleştirilen refah devleti/sosyal devlet kavramını yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Dolayısıyla günümüzde toplumların yaşadıkları krizleri aşmak ve sağlıklı bir toplumsal yaşam alanı kurmak için refah devletini yeniden düşünmek, bir gereklilik halini zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

Acar, E. (2017). Neoliberalizm ve sosyal refah devleti ekseninde üçüncü yol yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), Özel Sayı, 248-263.

Aksoy, T. (2016). Ekonomik bir sistem olarak refah devleti. *Sakarya İktisat Dergisi*, 5(3), 54-62.

Arın, T. (2013). *Kriz, devlet, iktisat ve sosyal güvenlik politikaları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aslan, S. (2021). Covid-19 salgınının küreselleşmeye ve ulus devletlere etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1735-1752.

Barr, N. (2004). *Economics of the welfare state*. Oxford University Press.

Başaran-Lotz, N. L. (2021). Covid-19, kapitalizm ve devlet'in düzenleyici rolü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 9(Özel Sayı), 116-135.

Bayırbağ, M. K. (2020). Fırtınanın gözündeki Zor zamanlarda kamu politikası analizi. *Türkiye'de kamu politikaları: Güncel konular ve eğilimler*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Beken, G. H. ve Akyüz, M. (2020). Yeni toplumsal riskler üzerinden refah devleti analizi denemesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(4), 132-150.

Brady, D. (2005). The welfare state and relative poverty in rich western democracies, 1967-1997. *Social Forces*, 83(4), 1329-1364.

Briggs, A. (1961). The welfare state in historical perspective. *European Journal of Sociology*, 2(2), 221-258.

Bulgurcuoğlu, S. E. ve Küçükarslan, G. K. (2021). Covid-19 pandemisinde (yeniden) inşa edilen mekânda kadına yönelik ev içi şiddeti anlamak. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(1), 71-83.

Christensen, T. (2012). Post-NPM and changing public governance. *Meiji Journal of Political Science and Economics (MJPSE)*, 1, 1-11.

Diefenbach, T. (2009). New public management in public sector organizations: The dark sides of managerialistic enlightenment. *Public Administration*, 87(4), 892-909.

Duman, M. Z. (2022). Covid-19 salgını, neoliberalizm ve devletin değişen rolü. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 18(1), 1-31.

Durdu, Z. (2009). Modern devletin dönüşümünde bir ara dönem: Sosyal refah devleti. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 37-50.

Erdal, S. (2012). *Küreselleşme sürecinde refah devleti uygulamaları açısından İsveç modelinin değerlendirilmesi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Eryılmaz, B. (2016). *Kamu yönetimi düşünceler-fonksiyonlar-politikalar*. Umuttepe Yayınları.

Esping-Andersen, G. (2006). Toplumsal riskler ve refah devletleri. B. Yakut Çağlar ve U. Barış Balaban (Çev.), A. Buğra ve Ç. Keyder (Der.). *Sosyal Politika Yazıları* (s. 33-54) içinde. İletişim Yayınları.

Garland, D. (2014). The Welfare State: A fundamental dimension of modern government. *European Journal of Sociology*, 55(3), 327-364.

Sallan Gül, S. (2004). *Sosyal devlet bitti, yaşasın piyasa!*. Etik Yayınları.

Gooby, P. T. (2004). New risks and social change. P. T. Gooby (Ed.), *New Risks, New Welfare: The Transformation of European Welfare State* (pp. 1-28). Oxford University Press.

Görgün, S. (1996). Yeni sağın temsilcisi olarak Hayek ve demokrasi bakışı. *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 213-227.

Gülalp, H. (2021). Kara ölüm'den covid-19'a, kapitalizmin yükselişi ve çöküşü. *Praksis*, 55, 9-44.

Gümüş, İ. (2020). Esping-Andersen ve refah rejimi tartışmaları: Teorik bir değerlendirme. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 101-117.

Güzelsarı, S. (2008). *Küresel kapitalizm ve devletin dönüşümü*. Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Harvey, D. (2007). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.

Headey, B., Goodin, R. E. ve Muffels, R. (1999). *Real worlds of welfare capitalism*. Cambridge University Press.

Holden, C. (2003). Decommodification and the workfare state. *Political Studies Review*, 1(3), 303-316.

Kalaycı, İ. (2014). İktisadi kriz karşısında 'sürdürülebilir' refah devleti. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4(2), 89-119.

Kandeğer, B. (2016). *Reform söylemleri üzerinden devleti okumak "ikinci meşrutiyetten günümüze*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kandeğer, B. ve Telsaç, C. (2022). Yeni kamu yönetimi düşüncesinin ekonomi politiği. Ş. Karabulut (Ed.), *Yerelden Globale Tüm Yönleriyle Kamu Yönetimi: Geçmişten Geleceğe Yaşanan Gelişmeler* (s. 155-173) içinde. Gazi Kitabevi.

Kara, E. (2020). Kovid-19 pandemisindeki dezavantajlı gruplar ve sosyal hizmet işgücünün işlevi. *Türkiye Sosyal Hizmetler Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 26-34.

Kayıkcı, S. (2007). Küreselleşmenin kamu yönetimi paradigmasına etkisi ve Türk kamu yönetimine yansımaları. *Mülkiye Dergisi*, 31(256), 165-186.

Lucchese, V. M. ve Pianta, M. (2020). The Coming coronavirus crisis: What can we

learn?. *Intereconomics Review of European Economic Policy*, 55(2), 98-104.

Navarro, V. (1998). Neoliberalism, "globalization," unemployment, inequalities and The welfare state. *International Journal of Health Services*, 28(4), 607- 682.

Nuroğlu, E. ve Nuroğlu, H. H. (2021). Büyük sıfırlama: Covid-19 sonrası kapitalizm yenilenerek yoluna devam edebilecek mi?. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 5(1), 175-198.

Özalp, A. (2008). Diyalektik düzlemde refah devleti ile yeni sağ ilişkisi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 106-119.

Özaydın, M. M. ve Öztürk, M. (2020). Refah devletinin krizi ekseninde yoksulluk ve yeni sosyal risklerle mücadele. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 205-219.

Özdemir, S. (2004). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. (Tez No: 333287) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Özgültekin, A. (2020). COVID-19 salgını küresel sosyal adalet perspektifinden düşünmek. *International Journal of Social Inquiry*, 15(1), 33-54.

Özkır, M. C. (2022). Refah devleti anlayışının gelişimi, dönüşümü ve geleceğine yönelik bir içerik araştırması: AB ve OECD üzerinden bir inceleme. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 5(2), 24-37.

Pierson, C. (2004). *The Modern State*. Published by Routledge.

Powell, M. ve Hewitt M. (2002). *Welfare state and welfare change*. Open University Press.

Rosanvallon, P. (2004). *Refah devletinin krizi*. B. Şahinli (Çev.). Dost Kitabevi.

Steger, M. B. (2004). *Küreselleşme*. A. Ersoy (Çev.). Dost Kitabevi.

Taydas, Z. ve Peksen, D. (2012). Can states buy peace? Social welfare spending and civil conflicts. *Journal of Peace Research*, 49(2), 273-287.

Tuna, M. (2021). Pandeminin sosyolojisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 320-348.

UN (2020). A UN framework for the immediate socio-economic response to covid-19. April. (<https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-04/UN-framework-for-the-immediate-socio-economic-response-to-COVID-19.pdf>).

Veliyeva, K. (2020). Covid-19 ile ulus devleti yeniden düşünmek. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, 19(37), 390-403.

Yeşilyurt, Y. (2020). Covid-19 pandemisi ve ulus-devletler: Küreselleşmenin sonu mu?. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 3(6), 272-305.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı çalışmanın verilerinin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala gerekli dikkat ve özeni göstermiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.